

УДК 339.562

*Пазізіна К.В.,
к.с.-г.н., доцент кафедри міжнародної економіки,
Пазізіна С.М.,
к.е.н., викладач кафедри міжнародної економіки,
Тернопільський національний економічний університет*

ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Наслідки світової фінансово-економічної кризи в більшості країнах світу із відкритою економікою спричинили надмірний дефіцит зовнішньоторговельного балансу. Посилилась імпортозалежність країни від продукції, яку країна виробляла і традиційно експортувала. Експансія споживчого внутрішнього ринку імпортними товарами створює загрози економічній безпеці України та перешкоджає реалізації її національних інтересів. В цих умовах імпортозаміщення відіграє важливу роль у зменшенні імпортової залежності та забезпеченні економічної безпеки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням імпортозаміщення та економічних національних інтересів країни присвячені праці вітчизняних та іноземних вчених: А. Дайнеко [1], А. Данилов-Данильян [2], І. Дунаєва [5], Я. Жаліло [7], П. Кадочникова [8], Е. Назарчука [9], Т. Остапенко [11], О. Пухкал [13]. Проте в економічній літературі фрагментарно висвітлено питання розвитку імпортозаміщення як одного із основних факторів забезпечення економічних інтересів країни, що потребує подальшого дослідження у цьому напрямі.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення напрямів розвитку імпортозаміщення та вдосконалення механізмів стимулювання імпортозамінного виробництва в процесі реалізації економічних інтересів України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз динаміки зовнішньої торгівлі України за останнє десятиліття виявив стійку тенденцію до зростання імпорту товарів, що призвело до виникнення від'ємного сальдо торгівлі товарами, яке у 2011 р. складало 14,2 млрд дол. США, а у 2012 р. збільшилося до 15,8 млрд дол. США. Коефіцієнт покриття імпорту експортом знизився від 1,13 до 0,81 [10]. Посилилась імпортозалежність країни за багатьма споживчими товарами. В цих умовах розвиток імпортозаміщення сприятиме реалізації економічних інтересів держави.

Значний потенціал імпортозаміщення існує у сільському господарстві. Стале нарощування імпорту продукції тваринництва, зокрема м'яса та м'ясопродуктів, створює загрозу продовольчій небезпеці країни [11, с. 13]. Незважаючи на те, що торговельний баланс продукцією аграрного сектору є позитивним, при негативному сальдо в цілому по економіці структура зовнішньої торгівлі є незбалансованою. Спостерігається тенденція зростання питомої ваги експорту сировини, а в імпорті – продукції переробної промисловості. У структурі імпорту зростає частка аграрної продукції, яку Україна традиційно експортувала, що свідчить про втрату можливості реалізовувати економічні інтереси країни.

Зазначимо, що аграрний сектор України володіє значним виробничим потенціалом. Сьогодні в АПК зосереджено більше половини виробничих фондів, виробляється дві третини товарів народного споживання, працює майже 40% населення. У зовнішньоторговельному обороті України більше ніж 10% припадає на агропродовольчу продукцію [4, с. 190].

Аналіз динаміки зовнішньої торгівлі за окремими видами аграрної продукції за період 2004–2011 рр. показує випереджаюче зростання імпорту продукції тваринного походження, особливо в період світової фінансово-економічної кризи (рис. 1).

При тому, що сальдо зовнішньоторговельного балансу за товарними групами I–IV зросло до 645,7 млн дол. США у 2011 р. (на 15,5% до попереднього року), за окремими товарними групами спостерігається зменшення даного показника. Особливо це стосується товарної групи «готові харчові продукти» – від (+ 66,1 млн дол. США) у 2010 р. до (– 87,6 млн дол. США) у 2011 р., що було спричинено збільшенням імпорту м'яса та риби – на 24,0% та продуктів переробки овочів та плодів – на 24,2% [3].

Після вступу України до СОТ збільшився імпорт агропромислових товарів із традиційних 7% до 9,0% у 2010 р. Це було зумовлено зниженням ввізного мита, збільшенням потреб підприємств харчової промисловості в імпорті сировини. В цілому тарифи були зменшені з 6,7% до 4,9%, а по товарах аграрного походження – з 21,0% до 10,7% [12, с. 5]. Високим рівнем імпортозалежності відзначаються товарні групи «риба та рибопродукти», «плоди, ягоди та виноград», частка імпорту за цими групами у загальному споживанні відповідно становить 66,7% та 48,3% при 30% пороговому критерії цього індикатора [6]. Імпортозалежність за товарною групою «м'ясо і м'ясопродукти» в середньому за останні два роки складала 16,0% і була значно вищою за товарною групою по м'ясу свинини. Все це свідчить про те, що Україна не ефективно використовує аграрний потенціал, не реалізуючи при цьому свої економічні інтереси.

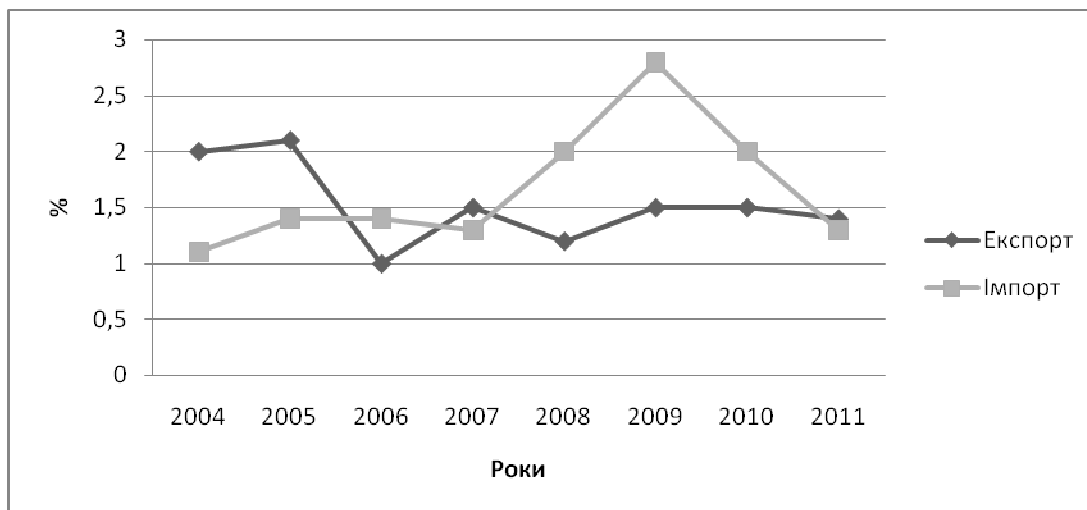

Рис. 1. Структура зовнішньої торгівлі продукцією тваринного походження за 2004–2011 рр.

Джерело: Побудовано авторами за даними Державної служби статистики України

Розвиток імпортозаміщення потрібно здійснювати у легкій промисловості. Світова фінансово-економічна криза та вступ України до СОТ спричинили продовження падіння обсягів виробництва та зростання від’ємного сальдо зовнішньої торгівлі у легкій промисловості. Імпортозамінне виробництво необхідно розвивати, в першу чергу, у текстильній промисловості. У структурі зовнішньої торгівлі імпорт більш ніж у два рази перевищує експорт. Це в значній мірі зумовлено зростанням імпорту текстильної продукції, зокрема з Туреччини, Китаю, Білорусі та Польщі.

В дослідженні за формулою 1 визначено залежність України за окремими видами економічної діяльності:

$$Q_{im} = \frac{Im}{(ОРПП+Im)} \times 100\% \quad (1)$$

де Q_{im} – рівень імпортозалежності (частка імпортової продукції у загальній товарній пропозиції), грн.; Im – обсяг імпорту, грн.; $ОРПП$ – обсяг реалізованої промислової продукції власного виробництва, грн.; $ОРПП + Im$ – загальна товарна пропозиція, грн.

Встановлено, що високий рівень імпортозалежності України протягом 2009–2011 рр. існує за продукцією легкої, целюлозно-паперової та хімічної промисловості. Показники імпортозалежності у 2011 р. відповідно склали: 71,20%, 34,50% та 56,42% (табл. 1).

Таблиця 1

Імпортозалежність України за окремими видами економічної діяльності за 2009–2011 рр., %

Види діяльності	Імпортозалежність, %		
	2009	2010	2011
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	9,03	9,38	9,52
Легка промисловість	61,51	66,70	71,20
Текстильне виробництво; виробництво одягу, хутра та виробів з хутра	67,69	72,27	76,91
Виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	29,06	35,16	39,05
Целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	32,59	33,61	34,50
Хімічна та нафтохімічна промисловість	56,20	56,28	56,42
Хімічне виробництво	55,43	53,68	52,74
Виробництво гумових та пластмасових виробів	57,79	61,54	64,90

Джерело: розраховано авторами за даними Державної служби статистики України

Незважаючи на те, що хімічна та нафтохімічна промисловість демонструє певні позитивні зрушення, імпорт її продукції продовжує збільшуватися від 7,1% у 2004 р. до 11,3% у 2011 р. у загальній структурі імпорту [3]. У хімічній промисловості існує нераціональна структура виробництва. Зростає експортне виробництво азотних добрив, сировиною для яких служить дефіцитний імпортований

природній газ. Водночас стало нарощується імпорту органічних сполук, фармацевтичних препаратів, мила і миючих засобів, хімічних волокон, тобто тієї продукції, яка традиційно вироблялася в Україні [7]. Напрями імпортозаміщення у хімічній галузі мають бути спрямовані на поглиблення переробки, виготовлення готових виробів із залученням власної сировини, повного завантаження українських виробничих потужностей.

Пріоритетним напрямом імпортозаміщення є деревообробна і целюлозно-паперова промисловість. Поруч із зростанням експорту деревини і виробів із деревини, обсяги імпорту паперу і картону стало зростають. Тому імпортозаміщення повинно здійснюватися в напрямі виробництва нових видів вітчизняної продукції – газетного паперу, плит з деревини покращеної якості.

Проведений аналіз свідчить, що в Україні не відпрацьовані механізми стимулювання імпортозамінного виробництва. Застосування інструментів курсової політики було неефективним, зокрема девальвація гривні значно не вплинула на процеси імпортозаміщення. Інструменти грошово-кредитної політики не сприяли стимулюванню імпортозамінного виробництва.

Для розвитку імпортозаміщення необхідним є розробка і впровадження інвестиційних проектів. Підтримку інвестиційних проектів з імпортозаміщення самими імпортерами пропонує А. Данилов-Данильян [2, с. 29]. Згідно з його пропозицією, уряд може приблизно визначати список товарів, імпорту яких є великий за обсягом і які можуть бути вироблені в країні. Кінцеві імпортери кожного конкретного найменування продукції, яка потрапила в такий рейтинг, можуть не лише підписати протоколи про намір переорієнтуватися на закупівлю вітчизняної імпортозамінної аналогічної продукції у разі, якщо вона за якісними параметрами не поступається імпортованій, а й взяти участь у співфінансуванні будівництва відповідних імпортозамінних потужностей. Іншу частину фінансування можуть надати державні та комерційні банки, а від держави вимагається організаційна та комунікаційна робота з українськими імпортерами.

Варто зазначити, що розвиток імпортозаміщення для захисту економічних інтересів своїх країн застосовують основні торговельні партнери України – Росія, Білорусь та Казахстан [1, с. 26; 8; 9, с. 50]. Так, в Росії для підтримки імпортозамінного виробництва підприємства відповідних галузей отримують субсидування частини процентних ставок за залученими кредитами, інвестиційні податкові кредити, антидемпінговий захист. Для цих підприємств, які займаються відповідною діяльністю, практикується також зняття надмірних адміністративних бар'єрів, що заважають розвитку підприємств [5, с. 14]. У Білорусі здійснюється активне впровадження державних, регіональних та галузевих програм імпортозаміщення.

Для розвитку імпортозаміщення необхідно поглибити механізми стимулювання виробництва заміників імпорту, що включають інструменти грошово-кредитної, фіскальної, валютно-курсної та зовнішньоторговельної політики. Регулятивний вплив держави на розвиток імпортозаміщення слід вбачати в зниженні ставок при наданні кредитів господарським суб'єктам, що виробляють імпортозамінну продукцію. Застосування фіскального механізму для стимулювання імпортозамінного виробництва має передбачати запровадження: пільгового оподаткування прибутку, що реінвестується в модернізацію основних фондів; інвестиційних податкових кредитів через відтермінування сплати податку у проекти імпортозаміщення; тимчасового пільгового оподаткування виробництва інноваційної імпортозамінної продукції. Інструменти торговельної політики повинні передбачати розширення застосування нетарифних методів регулювання, дозволених СОТ, зокрема ліцензування, сертифікації, технічних регламентів, фітосанітарних норм, екологічних заходів. Валютно-курсову політику потрібно спрямовувати на стабільність валютного курсу, що забезпечить запобігання різких коливань споживчих цін.

Висновки з проведеного дослідження. На основі проведених досліджень визначено напрями розвитку імпортозамінного виробництва, яке в середньостроковому періоді доцільно здійснювати у харчовій, легкій, хімічній, целюлозно-паперовій промисловості та сільському господарстві. Це дасть можливість зменшити імпортозалежність країни та реалізувати її економічні інтереси, використовуючи свій ресурсний потенціал.

Бібліографічний список

1. Дайнеко А. Экспортная ориентация экономики как фактор импортозамещения / А. Дайнеко, Д. Береснев // Банківський вісник. – 2011. – Лист. – С. 24–30.
2. Данилов-Данильян А. Импортозамещающая политика и увеличение конкурентоспособности экономики России (материалы круглого стола) ООО «Деловая Россия», Комиссия по поддержке и развитию отечественного производителя // А. Данилов-Данильян. – М. : ООО «Деловая Россия», 2004. – С. 27–31.
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>.
4. Джурик Н. Продовольча безпека України / Н. Джурик, С. Майкова // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.4 – С. 189–195.

5. Дунаев И. Разработка программ импортозамещения на этапе структурной модернизации экономики приграничной украинской области / И. Дунаев, А. Кирюхин // *Забезпечення сталого розвитку економіки на макро- та макrorівнях.* – Одеса : Центр екон. дослід. і розв., 2011. – С. 14–16.
6. Звіт про стан продовольчої безпеки України у 2011 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.convdocs.org/docs/index-119280.html>.
7. Жаліло Я. Проблеми формування сучасних засад політики імпортозаміщення в Україні [Електронний ресурс] / Я. Жаліло, В. Гацько // *Економічна політика* – Режим доступу: http://www.niisp.org/vydanna/panorama/issue.php?s=epol2&issue=2006_1.
8. Кадочников П. Анализ импортозамещения в России после кризиса 1998 года / П. Кадочников // *Научные труды.* – 2006. – № 95. – 148 с.
9. Назарчук Е. Импортозамещение как резерв повышения эффективности деятельности промышленного предприятия и источник устойчивого развития отраслей экономики / Е. Назарчук, Е. Волкодавова // *Вестник Самарского государственного экономического университета.* – 2007. – № 5 (31). – С. 49–51.
10. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: bank.gov.ua.
11. Остапенко Т. Вплив експортоорієнтованих та імпортозаміщуючих галузей на зростання економіки України / Т. Остапенко // *Економіка, фінанси, право.* – 2009. – №10. – С. 11–16.
12. Осташко Т. Можливості та обмеження застосування захисних заходів для сільськогосподарської продукції в рамках СОТ / Т. Осташко // *Економіст.* – 2010. – № 9. – С. 4–6.
13. Пухкал О. Національні інтереси України як рушійна сила суспільного розвитку / О. Пухкал // *Економіка та держава.* – 2012. – №8. – С. 99–101.

Анотація

У статті обґрунтовано значимість імпортозаміщення для забезпечення економічних інтересів країни. Проаналізовано динаміку зовнішньої торгівлі аграрною продукцією. Проведено оцінку імпортозалежності України за основними товарними групами. Розглянуто наслідки вступу України до СОТ на лібералізацію зовнішньої торгівлі. Наведено досвід застосування політики імпортозаміщення в країнах СНД. Розроблено пропозиції щодо вдосконалення механізмів стимулювання імпортозамінного виробництва, що включають інструменти грошово-кредитної, фіскальної, валютно-курсової та зовнішньоторговельної політики. Визначено напрями розвитку імпортозаміщення.

Ключові слова: імпортозаміщення, економічні інтереси, імпортозалежність, економічна безпека, механізми.

Аннотация

В статье обоснована важность импортозамещения для обеспечения экономических интересов страны. Проанализирована динамика внешней торговли аграрной продукции. Проведена оценка импортозависимости Украины за основными товарными группами. Рассмотрены последствия вступления Украины в ВТО на либерализацию внешней торговли. Приведен опыт использования политики импортозамещения в странах СНГ. Разработаны предложения по усовершенствованию импортозамещающего производства, которые включают инструменты денежно-кредитной, налоговой, валютно-курсовой политики. Определены направления развития импортозамещения.

Ключевые слова: импортозамещение, экономические интересы, импортозависимость, экономическая безопасность, механизмы.

Annotation

The article grounded the importance of import substitution for providing the economic interests of the country. The dynamics of foreign trade in agricultural products is analyzed. An evaluation import dependence of Ukraine by main goods is provided. The consequences of Ukraine's accession to the WTO on trade liberalization are considered. The experience applying import substitution policy in CIS countries are showed. The proposals for improving the mechanisms of stimulation import substitution production are developed which include instruments of monetary, fiscal, exchange rate and trade policy. The directions of development of import substitution are defined.

Key words: import substitution, economic interests, import dependence, economic security, mechanisms.